

Mirjana Bobić¹
Milena Stanojević²
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

Originalni naučni rad
UDK: 316.356.2-055.52]:316.42(497.11)“2000-”
316.835.022 (497.11)“2000-”
Primljeno: 15.10.2014
DOI: 10.2298/SOC1404445B

PROCESUALNOST PORODIČNE TRANSFORMACIJE I REFLEKSIVNOST AKTERA – DIJADNA PERSPEKTIVA³

The Process of Family Transformation and Couples’ Self Reflection – Dyadic Perspective

APSTRAKT Rad je proizašao iz interpretacije drugog dela rezultata zasnovane teorije na intervjuima i posmatranjima 30 parova (60 muškaraca i žena) iz Beograda, u okviru istraživanja na temi Politike roditeljstva, iz 2013/14, pri Institutu za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Primenjeni metododološki individualizam i u ovom radu imao je za cilj da opiše specifičnost i različitost toka promena u kritičkoj tački prelaza (nakon rođenja deteta). Da bi se on postigao, obe autorke su nezavisno proučile celokupnu iskustvenu evidenciju, a onda su konsenzualno izabrale tri para. Izdvojeni parovi su specifični zbog različitog i naročitog odnosa: prema socijalnom stresu (porodičnoj krizi koja prati bračno porodičnu transformaciju), zatim prema vrednosnim i ponašajnim modelima porodica porekla i najzad, po načinima adaptacije i konsolidacije nove grupe. Dodeljena su im simbolička imena koja koncizno, doduše provizorno, opisuju njihove dominantne bihejvioralne modele: „inteligencija”, „stratezi” i „defetisti”. Kod sva tri para poklapaju se objektivna sociološka merila i njihove subjektivne definicije životne situacije, tako da oni pripadaju srednjem ili nižem srednjem sloju.

U cilju interpretacije rezultata kontruisale smo jedinice analize – semantičke šeme (nodove) i njihove uže poddimenzije (kodove), koje smo popunjavale konketnim definicijama situacije parova. Interpretacija svakog pojedinačnog para prati i komparativna analiza sličnosti i razlika u njihovim osećanjima, delanjima i akcionom potencijalu. Osnovna ideja nam je i ovde bila da pokažemo u kojoj meri parovi kritički preispituju sebe, svoje životne zajednice, kakav je njihov odnos prema sadašnjosti i budućnosti, da li postavljaju jasne ciljeve u smislu napredovanja i

1 matildab@eunet.rs

2 mstanojevic85@gmail.com

3 Ovaj tekst je rezultat rada na makroprojektu ISI FF pod naslovom „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji – koncepti i akteri”, koje podržava Ministarstva nauke, prosvete i tehnološkog razvoja Vlade RS (evidencioni broj 179035). Ovaj rad je prezentovan na domaćoj naučnoj konferenciji na Filozofskom fakultetu, 25. oktobra 2014. pod naslovom „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri, osnovni rezultati projekta”.

kakve su im strategije delovanja. Cilj nam je bio da procenimo u kojoj meri parovi uspevaju da uspostave kontrolu nad sobom i socijalnim okruženjem, da li ponavljaju ili prave otklon u odnosu na porodicu porekla i kakvo je subjektivno značenje u slučaju raskida sa prošlošću. Smatrali smo da time partneri pokazuju i svoje lične i grupne kapacitete za promenom, odgovornom i aktivnom socijalnom participacijom, u stalno menjajućem okruženju.

KLJUČNE REČI *Socijalni stres, tri para, procesualnost, tačka prelaza, reflektivna biografija.*

ABSTRACT *This paper discloses second part of the interpretation of the findings of grounded theory of 30 couples from Belgrade (60 women and men), carried out under the auspices of the Institute for sociological research, Faculty of Philosophy, as a part of a field work on the theme „Policies of parenthood” from 2013/2014. Applied methodological individualism hereafter as well as in the previous paper aimed at description of various and specific social change occurring at a critical, turning point of family life (birth of a child). Both authors have undergone scrupulous and independent analysis of the entire empirical evidence gathered from 60 interviewees in order to come to a consensus as to the selection of three couples. They are selected because of their particular coping with social stress (family crisis due to an arrival of a newcomer), then value profiles and behavioral modes inherited from families of origin and finally, based on their divergent ways of adaptation and consolidation as a family group. They were assigned names, which serve to concisely outline dominant action types: ‘conformists’, ‘strategists’ and ‘defeatists’. In all three cases both objective features and subjective definitions of situations are overlapping: they all belong to middle (or lower middle) social strata.*

In order to lay foundation for interpreting of the results we have constructed units of analysis – semantic schemes (nodes) and their subordinated sub-dimensions (codes). In the course of the analysis they were filled in with the concrete definitions of life situations of couples. Interpreting of each and every selected couple is followed by comparative insights into the similarities and divergences among them as to the sentiments, actions and potentials. Alike in our previous paper main idea here was also to demonstrate to which extent couples critically examine themselves, their partnerships, how do they perceive themselves today as well as in a future, do they have clear goals in terms of individual and social advancing and which strategies do they intend to put in place. The aim was also to get to understand whether couples succeed in establishing a control over their social biographies and social environment, do they replicate or make shifts when it comes to previous family models of their parents and what meanings do they attach in case of their break with these prior practices. Our guiding idea was that this might be a way by which partners disclose their personal and group capacities for change, active and responsible participation in ever changing social setting.

KEY WORDS *Social stress, three couples, process, turning point, reflexive biography.*

Uvod

Budući da je zasnovana teorija, primenjena u interpretaciji prikupljene evidencije u okviru teme *Politike roditeljstva* pružila obilje veoma bogatih uvida, koji svi nisu mogli biti obuhvaćeni prethodnim radom, u ovom radu dajemo drugi deo analize empirijske građe⁴. Dok je u prethodnom radu fokus bio na profilisanju različitih strategija kontrolisanja buduće promene (rađanje), polazeći od ličnih resursa i socijalnog konteksta parova, u ovom drugom težište smo stavile na analizi toka porodične promene i načina adaptacije pojedinca i para/grupe. Osim toga, u ovom drugom radu težile smo produbljenoj analizi stilova partnerstva i roditeljstva, tako da smo analizirale povezanost i uticaj socijalnog, ličnog i biografskog konteksta partnera i parova sa kreiranjem različitih aktuelnih bihejvioralnih modela bračno porodičnog življenja.

Pre nego što se posvetimo centralnim temama ovoga teksta, biće pomenuto nekoliko kratkih napomena o primenjenom pristupu zasnovane teorije, inače malo praktikovanom u domaćim istraživanjima, kao i o bitnim zaključcima iz prethodnog rada.

Kao što smo naglasile u prvom radu u procesu prikupljanja podataka, dopustili smo da nam ispitanici sami pričaju o sebi, svojim interakcijama i odnosima sa supružnikom, okolinom, o svakodnevi, prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Nismo imale unapred konstruisan teorijski okvir, ali smo na teren krenule sa početnim idejama o temama o kojima želimo da razgovoramo sa parovima, da bi time zadovoljile uslov uporedivosti narativa po ključnim dimenzijama (Charmaz, 2005). Važno nam je bilo da uhvatimo dijadnu perspektivu u procesu odlučivanja o rađanju i transformaciji para u roditelje jer se većina domaćih i svetskih istraživanja, sve do skoro, pretežno oslanjala na istraživanja žena, odnosno na ispitivanje socio-ekonomskih varijabli koje su odlučujuće za roditelje, zatim, dugoročne investicije u dete, ulaganje u „kvalitet deteta”, itd (Nauck, 2014).

U duhu naše osnovne istraživačke namere, odabrana tri para predstavljaju specifične i sasvim dispartne (u odnosu na sve ostale parove) načine odnošenja prema (društvenoj) i individualnoj promeni. Izbor svega nekoliko slučajeva u analizi je sasvim uobičajen pristup u savremenim kvalitativnim analizama maskuliniteta, roditeljstva, dečjeg mortaliteta (up: Bobić, 2010, 2013).

U prethodnom radu smo zaključile takođe da se radi o tri slučaja parova iz metropole, izdvojenih po nekoliko bitnih dimenzija (kriterijuma): obimu ličnih resursa, sa posebnim akcentom na psihosocijalni – *locus controlli*, jer je on po našem mišljenju, mera kritičkog odnosa prema sadašnjosti i racionalnog planiranja u bližoj i daljoj budućnosti. Zatim, parovi se razlikuju po tumačenju

4 Kao i prethodni tekst obe autorke „Prelaz iz braka u roditeljstvo: diskursi i prakse – dijadna perspektiva” i ovaj tekst je rezultat našeg rada na makroprojektu ISI FF pod naslovom „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji – koncepti i akteri”, koje podržava Ministarstva nauke, prosvete i tehnološkog razvoja Vlade RS (ev. broj 179035). Ovaj rad je prezentovan na domaćoj naučnoj konferenciji na Filozofskom fakultetu, 25. oktobra 2014. pod naslovom „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri, osnovni rezultati projekta”.

situacije, ograničenjima koja treba prevazići, konceptima delanja, vrednostima kojima se rukovode, socijalnom kontekstu i respektivno/prospektivnoj kontroli nad svojim biografijama. Konstatovale smo da su najaktivniji „stratezi”, među kojima, posebno muž (porodica mu je poreklom iz Knina) stalno propituje svoja i suprugina aktuelna preimućstva (resurse) i granice, kvalitet življenja porodice, planira budućnost i nastoji da pronađe načine da sam, svojim snagama („sa deset svojih prstiju”), uz pomoć široke mreže (oca, tasta, osoba iz okruženja, majstora, zidara, itd) sagradi kuću, dakle da obezbedi veći prostor za domaćinstvo, u kome će svako dete imati mesta za svoj individualni razvoj. Iako veoma radno opterećen, on svakoga jutra vodi i jednu od bliznakinja na vežbe, zbog poteškoća u psiho-motornom razvoju, primećuje i raduje se njenom napredovanju. Par nazvan „inteligencija”, poseduje najviši nivo humanog kapitala, oboje su veoma karijerno orijentisani, profesionalno ispunjeni, vode jedan udoban život, razvijene kulturne potrošnje i izražene društvenosti, gde je jedini izazov do sada bio pritisak na partnera da se odluči da li želi da se oženi i postane otac, kao i kupovina većeg stana putem stambenog kredita, koji se sada dugoročno otplaćuje. Najzad, treći, „defetisti”, su najstariji par. Oni su „slučajno” dobili dete (iako kako tvrde uopšte ne primenjuju kontrolu začeca), suočeni sa problematičnim prelazom iz „srećnog perioda partnerstva” u veoma zahtevno roditeljstvo i tek sada suočeni sa silnim razlikama u svojim ličnim navikama, pređašnjim obrascima ponašanja, nespremni na dogovor i kompromise. Pasivno i nevoljno prilagođavanje muža na ultimatum žene, nepoverenje žene u vernost muža, njeno nezadovoljstvo svojim telom posle porođaja, itd., sve su to dimenzije koje su uključene u tegobnu svakodnevicu ovog para. Sva tri para su izrazito detecentrična, svi imaju žensku decu, s tim da su rodno neutralni po tom pitanju, što je karakteristično i za ceo uzorak. Biografije su kod sva tri para, kao i u uzorku, izraženo standardizovane, a na vrednosnom planu vlada konfuzija na liniji tradicionalizam vs. liberalizam. Malo neočekivano, *defetisti* su najliberalniji po pitanju demografske budućnosti Srbije i prihvatanja imigranata, dok su ostala dva veoma konzervativna (prvi), pa čak i šovinistički nacionalistički nastrojeni (drugi par). Roditeljstvo se i dalje snažno naturalizuje i podvlači se da je materinstvo osnovna ženska uloga, ali se upliće i orijentacija ka karijeri (posebno kod visokoobrazovanih žena u uzorku, ovde lekarskog para). Svi parovu u uzorku, kao i ovde analizirani, su ogorčeni na odnos države prema mladim ženama, rađanju i roditeljstvu, odnosom poslodavaca i privatnih firmi, mada se navode i pozitivna iskustva sadašnjih roditelja. Trudnice i roditelji nisu adekvatno podržani ni materijalno, ni institucionalno, ni u pogledu servisa (zdravstvo, obrazovanje, vrtići, poslovi u domaćinstvu, itd). Ipak, analiza praksi na početku roditeljstva pokazala je da se muškarci sve više uključuju u roditeljstvo preko nege i brige o detetu i to u većoj meri, nego u vezi sa poslovima u domaćinstvu, što je pozitivan pomak sa stanovišta napuštanja modela samožrtvovanja (žena), te porasta kooperacije i egalitarnosti. Doduše, treba imati na umu da je reč o poluperiferijskom socijalnom kontekstu i značajnom porastu muških „gubitnika”, odnosno krize maskuliniteta (Blagojević – Hughson, 2012).

Tabela 1. Konceptualizacija odvojenih sfera: Partnerstvo – roditeljstvo

Kodovi	Inteligencija	Stratezi	Defetisti
KAKO SE PROMENA DOŽIVLJAVA	<p>Nepripremljenost oba partnera.</p> <p>-euforija, idilična slika o roditeljstvu koju kreira društvo vs. stvarne promene (velika fizička iscrpljenost) koje nastupaju sa roditeljstvom (žena)</p> <p>- Izražena nespremnost za novu fazu života (brak, roditeljstvo) i odricanje od ličnih sloboda (muž)</p> <p>- češći konflikti</p> <p>- umor oba partnera</p> <p>- ređi seksualni odnosi (prva dva, tri meseca)</p>	<p>Nepripremljenost partnerke:</p> <p>idilična slika roditeljstva vs. stvarne promene (velika fizička iscrpljenost) koje nastupaju sa roditeljstvom (žena)</p> <p>Pripremljenost partnera na promene zbog uloge starijeg brata u porodici porekla.</p> <p>- češći konflikti</p> <p>- umor oba partnera</p> <p>- ženina preterana posvećenost deci i kućnim poslovima vs. društvenog života (muž)</p> <p>- ređi seksualni odnosi</p> <p>- nedostatak «zajedničkog vremena»</p>	<p>Pregovaranje oko svakodnevnih praksi koje u periodu partnerstva nisu bile upitne.</p> <p>Žena: inicijator dugih, argumentovanih razgovora o potrebi za „novim“ pravilima zbog rođenja deteta;</p> <p>Muž: sporo i nerado prihvata promene u određenim praksama.</p> <p>- češći konflikti</p> <p>- umor oba partnera</p> <p>- gubitak intime: fizičko i psihičko udaljavanje</p> <p>- promene u kvalitetu društvenog života;</p> <p>- nedostajanje mladalačkog života i avantura (muž)</p> <p>- žena nesigurnija u sebe</p> <p>- muž manje tolerantan</p>
TAČKA PRELAZA: Karakteristike promena	<p>- promene u kvalitetu društvenog života</p> <p>- nedostatak «zajedničkog vremena»</p>	<p>Prvih šest meseci nezadovoljstvo partnerstvom najintenzivnije. Posle godinu, do godinu i po dana odnos se stabilizuje.</p>	<p>I dalje traje period nezadovoljstva i "uhodavanja".</p>
ADAPTACIJA	<p>Posle godinu i po, do dve godine nakon rođenja deteta stabilizacija odnosa</p>		
ZADOVOLJSTVO RODITELJSTVOM U ODNOSU NA PARTNERSTVO	<p>- dečiji osmeh</p> <p>- osećaj ispunjenosti i kompletnosti, život dobija smisao dobijanjem deteta (žena).</p> <p>- veće emotivno, fizičko i praktično ulaganje</p>	<p>- dečiji osmeh</p> <p>- zajednički trenuci sa porodicom</p> <p>- osećaj većeg zadovoljstva, ispunjenosti, sigurnosti (žena)</p>	<p>- dečiji osmeh</p> <p>-odsustvo usamljenosti/partnerka</p> <p>- emotivna ispunjenost partnera</p>
SENZIBILISANOST NA ODVOJENOST PARTNERSTVA OD RODITELJSTVA	<p>Težnja za očuvanjem partnerstva i društvenog života</p>	<p>Detecentričnost i centriranje na roditeljstvo i kućne poslove (izraženije kod žene, što biva tačkom konflikta).</p>	<p>Detecentričnost i centriranje na roditeljstvo (žena), nespremnost na kompromise zbog roditeljstva (muž)</p>
BILANS PROMENE	<p>Žena: zadovoljnija u okviru sadašnje porodice u odnosu na partnerstvo</p> <p>Muž: Partnerstvo - bezbrižniji period posvećen ličnim interesovanjima vs. <i>period roditeljstva:</i> period važnih odluka i odgovornih uloga (partner).</p>	<p>Žena: zadovoljnija u okviru sadašnje porodice u odnosu na partnerstvo</p> <p>Muž: zadovoljan i jednim i drugim periodom. U okviru sadašnje porodice se na ličnom nivou oseća ispunjen, kroz ostvarenu ulogu oca. Odnosom sa partnerkom zadovoljniji u periodu partnerstva.</p>	<p>Žena: zadovoljnija partnerstvom u odnosu na sadašnju fazu roditeljstva.</p> <p>Muž: zadovoljniji roditeljstvom u odnosu na partnerstvo;</p>

Izvor: Analiza narativa

U daljem delu teksta posvetićemo se odabranim parovima i pozabavićemo se centralnim temama ove analize na osnovu zasnovane teorije, dakle, procesualnošću pomene i senzibilisanošću parova u vezi sa dve odvojene životne sfere, te refleksivnim biografijama navedena tri para. Na kraju slede zaključna razmatranja.

Odvojenost sfera partnerstva i roditeljstva

Zanimljivo je da iako detecentrični, sva tri para jasno percipiraju dve odvojene sfere: partnerstvo i roditeljstvo. Kao što se iz tabele 1 može videti, svi parovi doživljavaju roditeljstvo kao novu životnu fazu, značajno različitu od „čistog” odnosa partnerstva. Transformacija iz partnerstva u roditeljstvo proizvela je kod svih izabраниh parova naizmenično smenjivanje zadovoljstva i nezadovoljstva, a svaki par je razvijao različite adaptativne mehanizme za tu novu životnu fazu. Kod prvog para, prisutno je zalaganje za očuvanje partnerskog odnosa paralelno sa razvijanjem novih uloga, sentimentata i praksi roditeljstva. Supruga iz para „inteligencija”⁵ (kao i supruga „stratega”⁶) imala je idiličnu sliku roditeljstva, pre rođenja deteta, te je imala znatne poteškoće u fazi prilagođavanja. Setimo se i da se prva supruga tokom priprema manje bavila psihosocijalnim promenama, a više oslanjala na biološko medicinska znanja. No, bez obzira na lične tegobe, prisutna je stalna interakcija sa partnerom i „rad na odnosu”: „*Prosto je lepo kada imaš jedan dom koji gradiš zajedno sa partnerom i treba sebe da uložiš da taj dom ima lepu perspektivu. To je sada teže nego onda jer sada imam 300 obaveza, a uz sve to treba da se posvetim i njemu i nama, ali lepo je truditi se i lepo je kada vidiš da uspeva i kada mi suprug jutros donese kafu u krevet (osmeh)* (žena – „intelektualka”)”. Par ulaže dodatni napor da ne zapostavi odnos, da nađu vreme jedni za druge: „*smatram da je neophodno provesti kvalitetno vreme sa partnerom, jer dok je dete tu to vreme nije kvalitetno iz prostog razloga što, čak i kada počneš da razgovaraš o bilo čemu, od komentara na dnevne vesti do neke stvari koje treba da rešimo, dete te prekine, ništa drugo*” (supruga iz para „inteligencija”). Ista partnerka ne samo da se zalaže da održi kvalitetno partnerstvo (intimnost, interakcije, komunikacije), već i za očuvanje društvenog života, koji je postojao pre deteta. Ona vrlo aktivno i kritički promišlja sadašnjost i preduzima mere u cilju poboljšanja veze. Na potpitanje intervjuera šta podrazumeva kada kaže „građenje doma”, ona odgovara: „*Podrazumevam samo međusobno dobar odnos koji se ne zapostavlja i ne pretvara se u kolotečinu. Trudim se da ne postanemo par koji se podrazumeva.*”

5 Žena, par „inteligencija”, „...društvo te dovoljno ne pripremi na to koliko je to fizički jedna teška stvar i koliko si ti iznuren i koliko treba na sva zvona da pričaš kako si srećan i kada te to dete pogleda tim velikim očima da sve zaboraviš. Ne zaboraviš sve, i dalje ti je to naporno i teško, ali je to tvoje dete i ti guraš dalje i srećan si što ga imaš. Ali je to fizički jako teško. I mislim da zato i dolazi do čestih postpartalnih psihoza jer se to od žena očekuje da bude pesma – ja sam najsrećnija na svetu i vidite kako se moje dete smeje, a ti spavaš dva sata, pa si tri sata budan. Prosto je to fizički težak posao... Ali je defacto jako teško i mislim da bi novim mladim majkama bilo lakše kada bi znale da je ok što je teško...”

6 Žena, par „stratega”: „*ja posle, kad sam se porodila, mislim prvih šest meseci je bilo ono ja totalno nisam znala gde se nalazim, ja sam totalno, meni, mislim, se život promenio za 360 stepeni. Njemu (partneru – prim.aut.) nije tako, dobro i naravno, on je išao i na posao i sve, ja sam ipak bila 24 sata kući sa bebama i meni je totalno, ali totalno znači (pauza) ajde da kažem da 80 posto nisam očekivala (smeh) ..da će baš tako da bude..”*

Njen muž („intelektualac”) takođe jasno konceptualizuje dve odvojene sfere i prepoznaje granice između partnerstva i perioda roditeljstva. Ovako poredi ta dva perioda: „*Naš prethodni odnos je nesumnjivo bio jednog vida kvaliteta u odnosu na sadašnji... Taj period pre sigurno je bio bezbrižniji, slobodniji, bio je posvećen nekim mojim interesovanjima, zadovoljenju nekih svojih potreba, tako da, sa te strane može se reći da je bio možda lepši, ali ovo je sada neka nova dimenzija, i zbog toga kažem, ne znam kako to uopšte porediti. To su dva različita sveta.*” Međutim, on ni posle dve godine ne može da kaže da je još uvek spreman za ovu životnu fazu: „*čovek nikada nije spreman za brak, za zajednički život u tom smislu da želi da se svesno odrekne sloboda koje ima, za sledeći korak, za roditeljstvo tek uopšte nije spreman. On može da želi to, da tome bude posvećen, da se tome raduje, ali to je jedno potpuno novo iskustvo.*”

Kod „stratega” prisutna je snažna centriranost na decu i kućne poslove od strane partnerke, kao i zapostavljanje partnerskih odnosa, što se međutim mora povezati i sa objektivnom činjenicom da je žena rodila bliznakinje, različito od prvog i trećeg para: „*Jeste se menjalo (partnerstvo – prim. aut.) najviše u tom nekom smislu što sam ja ...da kažem... jer sam zbog njih dve stvarno sam sve podredila njima, bebama, njemu je to znači smetalo (žena).*” Njen muž potvrđuje da je bio zapostavljen i da je bio u „drugom planu”: „*Obično sa rađanjem deteta muž ode u neki drugi plan, što je potpuno normalno. Znači, naravno da je drugačije u odnosu kad smo bili momak i devojka, kasnije verenik i verenica pa jednostavno više smo se tada posvećivali jedno drugom.*” Vremenom dolazi do zaokreta i refokusiranja na partnerstvo, pri čemu je partnerka inicijatorka: „*Znaš kako supruga je ta koja inicira sve, znači eto ja, biću maksimalno iskren, ona zna da se onako prilično izazovno i obuče, da mi napravi bilo kakvu promenu od onog svakodnevnog i zaista me oduševljava u tom smislu i ja gledam maksimalno da se odužim i nije mi ništa problem...Ja moram da kažem da se moja supruga maksimalno, ne kažem da ja ne, ali ona više od mene zalaže da mi imamo iole zanimljiv brak u svakom pogledu. ...Ili se potruđi uvek da mi priredi neko prijatno iznenađenje, bilo da je to, da kažem kroz neka telesna zadovoljstva ili spremi neko fantastično jelo, neku poslasticu, da pokrene nekad zanimljivu priču, nešto...*” (muž).

I kod trećeg para, „defetista” takođe je prisutna detecentričnost, posebno kod žene. Ona je, za razliku od prve i druge supruge, pretpostavila da će doći do negativnih promena u roditeljstvu⁷. Njen muž, međutim, pokazuje najmanju spremnost na kompromise u vezi sa prelazom u roditeljstvo („*Ceo život dotadašnji mora da se tu nešto pretumba, da se tu nešto uradi, a ja prosto mislim da ne mora. Ne mora toliko. Treba nešto ali...*”), dok, s druge strane žena postavlja brojne „ultimatume”, u želji da što više zaštiti dete, ne vodeći dovoljno računa o njemu i njegovoj porodičnoj istoriji. („*I ti neki moji zahtevi, moje molbe vezane za, recimo.. znaš kako, oboje smo mislili, i ja sam bila, pre nego što, kad smo razgovarali ranije o tome kako bi dete i kako sa detetom treba, oboje smo se složili da dete ne treba da menja naš svet. Okej, neki kompromisi zarad njegovog ulaska lakšeg, lepšeg u taj naš život, trebaju, ali nekako se sve to čini mi se promenilo*”

7 Supruga, „defetistkinja”: „*Znaš, navikli smo na jednu vrstu života gde smo nas dvoje sami pa nije bilo nekih strašnih kompromisa, u nekom, znaš, u tom smislu, e sad tu dolazi još treća osoba, mala, bespomoćna i sad, moja pretpostavka, kao što se ispostavilo tačno da će tu morati da dođe.. morati.. trebalo bi da dođe do nekih kompromisa između nas dvoje.*”

onog momenta kada se rodila jer sam imala instinktivnu potrebu da je zaštitim od svega i svakog. E onda sam ja u tom momentu krenula da zahtevam i da tražim neke stvari na koje on nije bio spreman.”). Tako se kod ovog (dezintegrisanog) para preklapa više nepovoljnih činilaca: lične karakteristike (određeni stavovi i ponašanja, vezani za odrastanje sa iskustvom razvoda muževljevih roditelja), smanjena tolerancija, nefleksibilnost (muža), sa njenom ličnom nesigurnošću, kombinovanom sa njenim brojnim pritiscima i emocionalnim učenama, što sve ne samo da ne dovodi do pozitivnih promena, nego ih uzajamno još više udaljava. U tom smislu se kod ovog para radi više o reaktivnim ponašanjima, nego o racionalnim delanjima.

Nezadovoljstva sa nastupanjem roditeljstva kod sva tri para su ista: fizički umor, emotivno, seksualno, intimno udaljavanje partnera, nedostatak slobodnog vremena, skučen društveni život, nedostatak „zajedničkog” vremena. Premda je frustriranost usled nedostatka seksualnih odnosa, nešto što povezuje sva tri para, za treći par je specifično izraženo ženino nezadovoljstvo svojom telesnošću, nakon porođaja: „to negde ima veze sa mojim doživljajem mog tela, pošto sam sad fabrika ilegalna mleka.. i onda, to... jer ako nisam zadovoljna sama sobom, ne mislim da sam dovoljno privlačna nekom drugom tj. njemu.” Pored fizičkog udaljavajla, ostale prakse povezane sa intimnošću postaju retke: „Dešava mi se da mi je neobično kad me zagrlji, ili kad uzme da pleše sa mnom (žena – „defetista)””.

Premda detaljni opisi nezadovoljstava koja nastupaju roditeljstvom karakterišu sva tri para, svi se, generalno osećaju zadovoljniji sada kao roditelji u odnosu na period čistog partnerstva. Žena iz prvog para navodi: „Nekako ta slagalica bez Nine⁸ ne bi imala smisla”, „Ne mogu da kažem da je jedan (period – prim.aut.) bolji nego drugi, nego su na istoj evolutivnoj lestvici, samo sam se popela tri stepenika iznad, a sa Ninom još tri..”); a žena iz „strateškog” para: „Mnogo srećnije i mnogo (pauza) na neki način da kažem ‘ajde i sigurnije”. Ovim suprugama se pridružuje i muž iz „defetističkog” para: „Bez obzira na sve to, mislim da su.. da ja tu ženu stvarno volim i kao čoveka, sa svim njenim manama i sve to, samo mi je žao što u nekim trenucima ne umem da se borim sa tim što se između nas dešava, ali generalno sam zadovoljan, vrlo”. Muškarci iz prvog i drugog para pak izjavljuju da su bili zadovoljni i jednim i drugim periodom, te da su to teško uporedive ravni, dok je partnerka iz trećeg para jedinstvena u odnosu na ostale ispitanike u oceni da je zadovoljnija periodom partnerstva („možda nisam sad toliko zadovoljna zato što se još uvek uhodavamo ali verujem da, odnosno nadam se da će kad se uhodamo malo, da će to biti mnogo bolje, da će čitava situacija biti mnogo bolja”).

Ma koliko izvori nezadovoljstva bili slični kod sva tri para, treći par je u odnosu na prvi i drugi karakterističan, po specifičnosti tačke prelaza, koja se dugoročno, negativno odrazila na njihov uzajamni odnos. Roditeljstvo je kod „defetista” unelo promene u brojnim praksama, koje su bile neupitne u periodu „čistog” odnosa partnerstva: pušenje u kući, izuvanje cipela i slično. Partner, premda nerado, prihvata „nova pravila”, ali najveći sukob nastaje u momentu kada partnerov pas, Lesi⁹, mora da se iseli iz kuće u dvorište, zbog dolaska bebe. Partnerka insistira na tome, dok se partner protivi: „Pa prosto, tog momenta kad je ona od mene zahtevala ili postavila neki ultimatum što se tiče Lesija, da

8 Promenjeno lično ime deteta radi zaštite identiteta (prim.aut.)

9 Promenjeno ime psa, radi zaštite identiteta i psa i para (prim.aut.)

ona ne želi da on bude u kući, tad smo se nekako malo, u komunikaciji ne toliko u komunikaciji, mi pričamo i dalje, otvoreno, ali nekako su se naši svetovi malo odaljili.”¹⁰ Supruga se takođe slaže da preseljenje psa iz kuće u dvorište predstavlja ključnu tačku nerazumevanja: „... to je bio problem, jer su njih dvojica 14 godina zajedno, mi smo se pojavile pre tri godine u njegovom životu i sad je to bio problem... Lesi je kućni pas i nije navikao na dvorište, ali s obzirom da dvorište imamo sada, meni je bilo ono logično da on ide napolje. E, tu je bio problem, tu smo se najviše, oko toga sam se borila, da se izborim da on izađe napolje jer kuća, pas, mator, dlake, ne.. A ja prosto dolazim iz takve sredine gde kućni ljubimci uglavnom nisu u zatvorenom prostoru, tj. u stambenom prostoru, tako da je meni to bilo prirodno sasvim da on izađe napolje kad beba uđe u kuću.”

Refleksivna biografija prethodne i aktuelne porodice

Tabela 2. Refleksivna biografija: porodice porekla vs. orijentacije

Kodovi	Inteligencija	Stratezi	Defetisti
KOMPATIBILNOST PORODICA POREKLA PARTNERA	Kompatibilnost socijalnog i afektivnog konteksta porodica porekla partnera	Nekompatibilnost socijalnog konteksta porodica porekla partnera: <i>urbana porodica</i> porekla supruge vs. <i>ruralna porodica</i> porekla muža. Kompatibilnost afektivnog konteksta – detcentričnost u porodici porekla oba partnera	Nekompatibilnost socijalnog i afektivnog konteksta porodica porekla partnera <i>Harmonična porodica</i> porekla partnerke vs. <i>hladna porodica</i> porekla partnera (razvod roditelja)
SUBJEKTIVNA PROCENA: ZADOVOLJSTVO SADAŠNJOM vs PORODICOM POREKLA	Par zadovoljniji sadašnjom porodicom u odnosu na porodicu porekla	Par zadovoljniji sadašnjom porodicom u odnosu na porodicu porekla	Partnerka: zadovoljnija porodicom porekla u odnosu na sadašnju porodicu Partner: zadovoljniji sadašnjom porodicom u odnosu na porodicu porekla
KONTROLISANJE POŽELJNE BUDUĆNOSTI	Partnerka inicijator Centriranje na partnerstvo, društveni život i kulturnu potrošnju vs. centriranje na kućne poslove i roditeljstvo.	Partner inicijator Zaokret ka bogatijem društvenom životu u aktuelnoj porodici u odnosu na model pasivnog društvenog života u porodici porekla.	Partnerka inicijator Zabrinutost da se model <i>hladne porodice</i> porekla partnera ne prenese na aktuelnu porodicu.

Izvor: Analiza narativa

10 Koliko pas predstavlja ključnu tačku konflikta govore i odgovori na direktno postavljena potpitanja intervjuera. Prenosimo taj deo razgovora u celosti: (intervjuer): A znači pas je najveći problem? Muž: „Jeste”. Intervjuer: „Stvarno?” Muž: „Očigledno. Neverovatno zvuči ali jeste. Znaš ona ne može da shvati da ja sam s njim tj. on je sa mnom 15 godina. Prosto možda ja jesam loš gazda, loš svašta.. ali ja njega drugačije doživljam, ne doživljam ga kao psa, on je kao neki član moje porodice, opet prema kome se ja možda ne ponašam onako kako bi želeo, kao ni prema njoj, ali on je moj. A pritom ni psa ona ne može da doživi onako kako ga ja doživljam.. ja sam vegan već nekih 8, 9 godina i prosto drugačije razmišljam o tome. Ona možda može da se trudi da bude deo mog sveta u tom smislu ali to nije to”.

Dosadašnja analiza je pokazala da svaki od navedenih parova poseduje različite lične kapacitete i socijalne resurse, te da u skladu sa njima, razvija različite strategije prilagođavanja u aktuelnoj životnoj fazi. Konceptualizacija dve sfere (partnerstvo/roditeljstvo) pokazuje kako partneri doživljavaju transformacijske promene i kako im se prilagođavaju. Oni ulaze u partnerstvo iz bitno različitih socijalnih miljea, odnosno porodica porekla, što se, kako smo videli, odražava kako na percipiranje aktuelne porodice, tako i na subjektivna osećanja zadovoljstva/nezadovoljstva sada i nekad. Iz narativa ova tri para zaključili smo kako oni uočavaju i verbalizuju te bitne razlike između porodica prokreacije i orijentacije i u vezi sa tim postavljaju neke strateške ciljeve.

„Intelektualci” vide u porodicama porekla uzoran model: *„Pa, zadovoljan sam praktično odnosom koji imam sa suprugom, sa detetom, sa ispunjenjem tih roditeljskih uloga, i to je nešto što, pa može se reći obrazac ponašanja koji sam naučio u svojoj porodici, tako da...to je to što sam želeo od porodice, tome sam se nadao, nisam znao da li će baš tako ispasti, a sada mogu da kažem da je to to.*” (muž). Porodice porekla prvog para su kompatibilne u pogledu i afektivnog kao i socijalnog konteksta. Oboje partnera su uspeli da se separiraju, u odnosu na roditeljske porodice, gde su bili prezaštićeni¹¹. Muž prepoznaje znatno odgovorniju ulogu koju ima danas, kao i supruga¹². Premda su oboje zadovoljni svojim porodicama porekla, partnerka odustaje od modela samožrtvovanja svoje majke. Već smo istakli da ova supruga ima izražen kulturni kapital i potrošnju. Postavši supruga i majka, ona ne želi da se odrekne posete brojnim manifestacijama (*„...i ja sam verovatno videla i posetila više kulturnih manifestacija nego 95% mladih majki, ali je to opet bilo drastično manje nego što smo to radili pre trudnoće...”*). Nasuprot njoj *„Moja majka je izabrala isključivo kuću i porodicu i ona ne smatra da ja treba da idem na kafe, predstave i filmove, ali mi to, mislim ne zamera. Ona ne smatra da je to potrebno, ali ne misim da zato misli da sam lošija majka”*.

Upravo u ovom segmentu možemo pronaći sličnost između prvog i drugog para. Muškarac „strateg”, takođe kritički preispituje porodicu porekla i želi da razvije intenzivniji društveni život: *„...meni se njihov način života uopšte ne sviđa i ja mislim da sam ja, moj život u odnosu na njih unapredio. Znači, mnogo mi je lepši život u sadašnjoj porodici nego u porodici u kojoj sam odrastao. Meni u toj porodici ništa nije falilo, ali mislim da njima, znači mom očuhu i mojoj majci fali taj neki društveni život.”* U osnovi, oboje supružnika saglasni su da je roditeljska porodica kreirala pozitivan model, ali partnerka ističe nekompatibilnost njene i

11 Supruga navodi: *„ Moje uloge su potpuno drugačije, u porodici matičnoj – porodici porekla i u ovoj sada. Ja u ovoj sada porodici imam izvršiteljsku ulogu, a u onoj sam imala...sam bila prosto deo porodice, ništa od mene nije zavisilo i ni za šta se nisam pitala. To je bila, ono, blažena uloga iz ove perspektive ... to je ogromna razlika jer si ti praktično, u svojoj porodici, zaštićen od svega što sam život kao takav donosi, znači ja sada zajedno sa partnerom donosim sve odluke – ako ne kupim tolet papir, tolet papira neće ni biti, neće se misteriozno od nekud pojaviti tako da, u tom smislu, prosto ogromna je razlika da si sam i neudat i udat i sa detetom.”*

12 *„Tako da je to drugačiji oblik odnosa, tamo sam bio dete, sada sam jedan stubova porodice zajedno sa suprugom, tako da, potpuno sam zadovoljan u poređenju sa primarnom porodicom za koju mogu da kažem da imam sreće jer ona mi je svako neki uzor harmoničnog odnosa.”*

njegove porodice u pogledu socijalnog konteksta: „*njegovi su, sad malo možda glupo zvuči, ali njegovi roditelji, mislim roditelji, mama, konkretno i to, oni su više sa sela, i više su nekako, ona je generalno odande, selo blizu Knina i ona je odande došla kada je imala 19 godina i jako mlada je krenula u tu priču, udala se, rodila njega i sve i onda nije negde imala taj period bezbrižni, izlaženja, ovoga, onoga i ostala je nekako, moja mama nije u tom fazonu da stalno zivka tamo da, 'ajd da kažem neki urbani tip, a njegova je sve tako, prosto kad neko dođe u goste da ga ona sad ispoštuje, da spremi tonu hrane da ovo da ono*”.

„Defetistički” par pokazuje najveći stepen različitosti habitusa svojih porodica porekla. Partnerka je kritičnija u tom pogledu jer promišlja sadašnjost sa namerom da uspostavi kontrolu nad projektovanom budućnošću svoje porodice. Ona je svesna da mora dodatno da se angažuje kako se model *hladne roditeljske porodice* njenog muža ne bi preselio u sadašnju. Partnerka tako insistira na praksama ispunjenim pozitivnim emocijama (nežnost, dodirivanje, zagrljaj, poljubac deteta pred laku noć) i bliskošću (proslave Nove Godine uz Deda Mraza) ugledajući se na pozitivan, podržavajući obrazac njene roditeljske porodice: „*Ja sam mislila da u njihovoj porodici postoji nežnost, da postoji dodir, zagrljaj i osmeh i lepa reč... to se jako retko dešava. To kod mene stvara nezadovoljstvo, zato mislim da nisam zadovoljna, da moramo da radimo na našoj porodici da bih bila zadovoljna, u odnosu na moju porodicu porekla*.” Supruga je dakle svesna da njen muž dolazi iz specifičnog, za nju nepoželjnog, socijalnog miljea i navodi s tim u vezi sledeće kritike upućene mužu: „*Pa ne možeš ti biti mnogo drugačiji ako si odrastao u takvoj sredini. I onda se, na primer, najbanalniji primer, Deda Mraz za Novu godinu, on se smeje mojoj ideji da ona treba da ima Deda Mraza za Novu godinu, to je njena prva Nova godina, znači sećanje. Pa kao, zašto? Znaš... Ili poljubac za laku noć. Pa ona ide s nama da spava? Ali ona ide da spava, znači poljubi je za laku noć, pozdravi se, ujutru kad se probudi, poljubi... znaš...*” Zato se partnerka iz ovog para, u odnosu na ostala dva i u odnosu na partnera, jedina izjasnila da je zadovoljnija svojom porodicom porekla, u odnosu na aktuelnu porodicu.

Zaključna razmatranja

U ovom radu smo analizirale i uporedile narative tri izabrana para, koja se uzajamno bitno razlikuju po odnosu prema socijalnom stresu, odnosno porodičnoj promeni, tački prelaza i prema načinu rukovođenja bračnom krizom u vezi sa kreiranjem (rađanjem) i konsolidovanjem porodične grupe. U radu smo interpretirale sledeće ključne dimenzije: 1) *konceptualizaciju dve odvojene sfere – partnerstvo – roditeljstvo*; 2) *refleksivne biografije: porodice porekla vs. aktuelne porodice*.

Iako je osnovna jedinica analize bila par, i ovde smo povremeno uključivale i individualnu perspektivu, tamo gde su postojale velike razlike u okviru samog para, koje su bile odlučujuće da se sagledaju životni habitusi (primer „defetista”). Treba imati na umu da muškarci i žene stupaju u brak, a onda i u roditeljstvo, sa različitim početnim očekivanjima, idealima o porodici, ličnim i porodičnim

istorijama, posedujući različite resurse, kapitalne, personalne osobine, vrednosti, kao i da potiču iz različitih socijalnih miljea, što sve zajedno bitno utiče na načine kako će se njihova zajednica uobličiti, kako će se vremenom menjati, a posebno kako će se prevazići neizbežni konflikti i krize, od kojih je jedna od krupnijih, vezana za rađanje.

U pogledu *konceptualizacija dve odvojene sfere: partnerstva i roditeljstva*, svi parovi prepoznaju roditeljstvo kao bitno različitu životnu fazu u odnosu na prethodnu, ali se međusobno razlikuju u pogledu priprema i načina adaptacije. Sličnost se ogleda u načinu kako se sva tri para refleksivno osvrću na procesualnost koja prati transformaciju, prateće sentimente i prakse (ne/zadovoljstvo, umor, ogromno iscrpljivanje oko nege i staranja o bebi, domaćim poslovima, itd). Prvi par je i u ovom pogledu bliži postmodernim praksama, jer aktivno radi na očuvanju partnerskog odnosa, razvija društvenost paralelno sa negovanjem obrasca brižnog roditeljstva. Ovaj par je kao svoj vrhovni cilj postavio karijere, ali i porodicu i udobnost, odnosno uživanje u životu, čemu služe svi raspoloživi lični i socijalni resursi. Kod ovog para je takođe bitna i sličnost porodičnog socijalnog konteksta i srodnih koncepcija roditeljstva oba partnera, tako da lični i socijalni kapitali olakšavaju da se, nakon početne faze fokusiranja na dete, ponovo vrate (centriraju) na partnerstvo. Kod drugog, pa i trećeg para, centriranje na partnerski odnos je ometano izraženim fokusom na roditeljstvo, posebno kod partnerke iz drugog, a čak i više kod supruge iz trećeg para, iako prva ima troje, a druga samo jedno dete. Osim manjka mreža podrške u slučaju „defetiskinja”, što delom objektivno objašnjava njenu bračno – porodičnu situaciju, očigledno je da odnos sa detetom služi i kao natkompenzacija krize partnerstva. U prvom slučaju kod žene iz para „stratega”, kriza partnerstva je verovatno uslovljena psihološkim efektom dugo iščekivanog rađanja, nakon lečenja rizičnih trudnoća i konačnog rađanja dvojki, a kod trećeg para, „defetista” i zbog nezadovoljstva žene svojim telom (nakon rađanja), tj. usled nerazrešenog sukoba materinstva i ženstvenosti (seksualnosti). Kod drugog para („stratega”) izraženo je samokritičko promišljanje sadašnjosti u svim dimenzijama, pa žena u jednom momentu pravi zaokret i od centriranosti na dete se ponovo okreće ka partnerstvu. U tom smislu je drugi par pokazao ponovo najveću proaktivnost. Treći par je, nasuprot njima, i u ovom segmentu pokazao nisku fleksibilnost i adaptabilnost. Premda partnerka („defetiskinja”) insistira na pregovaranju oko praksi koje se moraju menjati usled rođenja deteta, analizom narativa nje i njenog muža, možemo zaključiti da se te interakcije često svode na puke ultimatumne koji dodatno pogoršavaju međusobno nerazumevanje i neslaganje.

Bitno je naglasiti da se treći par nalazi u fazi roditeljstva (dete mlađe od godinu dana) kada je i kod prvog i drugog para bilo najizraženije nezadovoljstvo, ali postoji opravdana sumnja da će faza neusaglašenosti kod ovog para biti nastavljena i nadalje, obzirom na uzajamno nepoverenje, nespremnost na promene i postizanje konsenzusa: muž je nezainteresovan da „radi na sebi”, da se menja, dok njegova partnerka ima želju da poboljša partnerski odnos, ali u procesima pregovaranja ne uzima u obzir muževljeve preferencije, prethodne životne navike i biografski kontekst.

U pogledu *refleksivne biografije (odnos prema porodici porekla)*, možemo zaključiti da je kritičko preispitivanje prošlosti prisutno u dve ravni: prvo, u odnosu na sopstvenu porodicu porekla (partnerka prvog i drugog para) i drugo, obzirom na porodicu porekla supružnika (partnerka iz drugog i trećeg para). Samorefleksivnost u prvom slučaju, ogleda se u nastojanju partnerke iz prvog i muškarca iz drugog para, da svoje porodične (partnerske i roditeljske uloge) formiraju nezavisno od porodičnih modela, koje su nasledili. U drugom slučaju, formulisanje sopstvenog obrasca predstavlja složeniji proces, koji zahteva intenzivnu i ciljanu interakciju, uticanje, ubeđivanje partnera (drugog i trećeg para), kako bi se postigao otklon u odnosu na porodicu porekla. Ova dimenzija pokazuje da sva tri para 1) ne samo da imaju različito socijalno poreklo, iz kojih stupaju u brak i kreiraju svoju porodicu, već i da 2) u velikoj meri zavisi od njihovih ličnih napora, strategija i konkretnih akcija, koliko će taj milje uticati na sadašnju porodicu, bilo da porodica porekla pruža pozitivan ili negativan uzor. Ovde je vredno zapažanja da partnerka iz trećeg para pokazuje najveći stepen angažovanosti oko odnosa sa partnerom, sa ciljem popravljjanja odnosa u aktuelnoj porodici, dok se samorefleksija partnerke iz prvog i partnera iz drugog para više odnose na potrebu odustajanja od obrazaca iz roditeljske porodice.

Na kraju, čemu ovakav pristup gornjim temama iz ugla metodološkog individualizma? Po našem mišljenju, to je stoga što on pruža uvid u obim samopercepcije i samokontrole, što su pretpostavke lične i grupne emancipacije, a potom i lične i društvene promene. A obe su neophodne za uspostavljanje demokratskih odnosa u ličnom životu i u zajednici, za ustanovljenje i negovanje prakse pregovaranja, biranja životnih pravaca i ciljeva i kreiranje stalno „otvorene budućnosti”.

Reference:

- Blagojević – Hughson, M., (2012) *Rodni barometar, Razvoj i svakodnevni život*. Beograd: UN Women
- Bobić, M. i M. Stanojević (2014) „Prelaz iz braka u roditeljstvo: diskursi i prakse – dijadna perspektiva” *rukopis članka*.
- Bobić, M. (2013) *Postmoderne populacione studije. Demografija kao intersekcija*. Beograd: ISI FF
- Bobić, M. (2010) (2010.a) „Demografija – Interdisciplina i kvalitativna nauka”, *Sociologija*, Posebno izdanje, 1, Vol LII, str. 29–51
- Charmaz, C., (2005) „Grounded theory in the 21st century”, in: Denzin, N.K.& Y.S. Lincoln, (eds) *The Sage Handbook of Qualitative Research*, 3rd edition, London: Sage
- Nauck, B. (2014) „Value of children and the social production of welfare”, *Demographic Research*, Vol 30 (66), pp 1793–1824